

A *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* számomra a jelenlétről mint történelmi fókuszváltásról tanúskodik. A múlt muzealizált zsúfoltsága nem megtekinthető, nem hozzáférhető a beszélőnek, de egy értő válogatással majdnem ugyanott

64 Kertai Csenger

A SAJÁT IDŐRŐL

Térey János: *Nagy tervekkel*

jöttem Rosmersholmba

nelmi környezet ránk vonatkozó részleteit. Mert Téreynél minden történelem, és mindennek történelmi vonatkozása van, így mi is betekinthezők, bejárhatóak leszünk. A szabadságunk az, hogy mi dönthetjük el, ki nyer betekintést. Mi vagyunk a múzeumőrök, a múzeumigazgató, a restaurátor, és maga a közönség. Az, hogy egyes termeket magunkban porosan hagyunk vagy kidíszítünk, vagy hogy kit engedünk be, melyik műtárgyat helyezzük az előtérbe, és melyiket hagyjuk a raktárba, mind a mi választásunk.

Ezek az antropomorf műtárgyak hangsúlyosan traumatizáltak, ebben a kötetben ezért központi elem a traumatizáltság állapotának történelmi aspektusa, például a nyilas kor, de a személyes traumák mibenléte is. A jelenlét mint fókuszváltás tehát egy egyéni központú történelemfelfogással működik a kötet egészen keresztül, amiből kiemelten vesz részt a jelenben átél és újraélt történelem – amennyiben elfogadjuk azt, hogy minden, ami körülvesz minket, történelmi referenciapont. A feldolgozásuk, megértésük, a múzeumi berendezésük pedig a mi javunkat szolgálják, mert a történelem tárgya, a megértés csakis ránk, a mi múzeumunkra vonatkozik, azt bővítetgi, csinosítgatja.

A történelmi tapasztalatok Téreynél az időbeliség és az alanyiség különböző olvasatain keresztül férhetők hozzá. Az időbeliség a saját idő – mint a kötetben szubjektíve létrehozott konstrukció – és a történelem lineáris szerkesztettségén keresztül érthető meg, amit egészéssé kovácsol össze a megértés. Ebben a térben csak akkor lehet magunkról igaz állításokat tenni, ha lefejtjük azokat a kötetben kidomborodó szálakat (kollektív bűnösség, megalkuvás), amelyek az identitásunkba hamis énképet szönek.

Az alanyiség fő olvasatává emeli Térey az idő múlásának, mint a történelmi idő és a saját idő megélésének mozzanatait, mely írói gesztus természetes utózóngéje lesz az a dualizmus, amit a hétköznapokban élünk meg

tartunk, mintha az egész múzeumot bejártuk volna. A múzeum-történelem metafora nem egy klasszikus értelemben vett múzeum A-ból B pontba bejárható épületét tárja elénk, hanem kiszakadva az épületből, mi magunk leszünk a múzeum, ha sikerül feltárnunk a törté-

(nevezetesen a múlt és a jelen idő kettősségének megbomlott, összeférhetetlen dimenzióit). Mégis van lehetőség a kommunikáción keresztüli összekötésre, ami a múlt folytonos megértésére tett kísérlet, valamint ennek a sikernek pozitív végkimenetelében való rendületlen hit. A történelmi tapasztalat azoknak az ütközéspontoknak az összessége, ahol a saját időbeliségünk tapasztalata összekapcsolódik a történelmi idő tapasztalataival, amelyből bonyolult hálózatként leírható összefüggérendszer jönnek létre. Ezek az összefüggések az identitásunk részei, pszichológiai értelemben a kollektív tudatalattit, illetve a történelmi tapasztalatot takarják; mindebből pedig csak azt érthetjük meg, az lesz a miénk, amit a felszínre engedünk.

Téreynél kísérletet látunk a múlt leegyszerűsítésére és egy pontba sűrítésére, amit az első ciklus általános érvényű megszólalásmódjai jellemeznek leginkább. Ezek foglatatát a következőképpen lehetne bemutatni: a tapasztalásba mint bármiféle időbeliség megélésének kizárólagosságába vetett hit végérvényesen megtört, az itt-lét nem feltétlenül az itt és mostból táplálkozik, hanem a régmúlt feltáratlanságából. Térey kötete kutatómunkát végez, feltárja a régmúlt rá vonatkozó részeit, és a következő állításokat sugallja: a történelem, amit ránk hagyományoztak, amit megtanítottak, nem lehet addig a részünk, amíg nem tesszük személyessé, amíg – ha úgy tetszik – át nem éljük újra és újra. A történelem teljes megismerésére tett kísérlet illúzió és szükségtelen, mivel egyénenként léteznek külön történelmi tapasztalatok. Ez visszafele nem érvényes, tehát nem lehet megmásítani a történelmet, mert a történelem ebben az értelemben csak médium, közvetítő az emberi történetek megolvasásához, közelebb hozásához.

„Az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik – / Biztos? A vér és a földrajz a jellemre nézve / Nem sokat jelent.” (*A hajdú, a nagykun, a tót meg a jász*). A József Attila-sor Téreynél nem a múlttal való abszolút önazonosság igényeként jelentkezik, hanem sokkal emberibben: lehetőségként, amiből ő azt tartja meg, ami számára fontossá válik az értelmezésben. A múlt átértelmezése pedig ott kezdődik, ahol az személyessé válik; amit a szerző úgy ér el, hogy kapcsolatokat teremt az időben lezárt eseményekkel. A kapcsolat-teremtés aktivitásában kézzelfoghatóvá válnak a múltbeli sérelmek, amelyek folytonos választ kívánnak maguknak. Ezek a múltbeli traumák ebben az értelmezésben már eleve determináltak, amennyiben a múltbeli jelenlét maga a trauma. Ez azért lehetséges, mert a múltbeliség a jelentől való elválás, a hiányérzet tapasztalata, amelyben az ember teljesen magára hagyatott. Térey a dicső múltra tekintés toposzát pont ezért úgy bontja le, hogy azt az aspektust emeli ki, amelyben eltöpreng a ma szívbemarkoló magányához

képest a múlt egykori dicsősége – vagyis egyszerűen a mai embert már nem hatják meg a régi idők: „Attika régi magától sincs / Meghatva, egyébként jól van. / Néha leissza, butára üríti magát; / És in situ megleli / Ősi, teremtő kedvét, holtan.” (*In situ*)

66 Térey kísérletet tesz arra, hogy a nyilas uralom rémtetteit hasonlító módon, „történelmileg” szabadítsa föl a hangsúlyos traumatizáltság alól, melynek fő mozzanata ugyancsak a személyessé tétel marad. Ez nem messianisztikus áldozatvállalás, mert nincs kijelölve megváltás: a történetet egy kipreparált vadkan üvegszemében keresztül nézzük, aki nem részrehajló, csak mással suttog a történetekről, mégis körbeveszi egy misztikus aura, amelyben ő tudója mindannak, ami a Zöld Vadász vendéglőben – a történet központi terében – történt. Kísérlet mindez a megbocsátásra, kísérlet a kibékülésre és a gyászra. Térey eszköze a feloldozásra a bűnbocsánat kollektivizálása lesz, az újra megélés, illetve a befogadás nyomán. Ez a feladat nehéz, ahogy a kötet sem könnyű olvasmány; amennyiben persze elfogadjuk, hogy itt véresen komoly dolgok történnek. Az úgynevezett véres komolyság, a determinált traumatizáltság kérdése és az ebben fellelhető racionális mintázatok válnak tétjévé a műnek. Az emlékezés katartikus feltáró funkciója itt a központi motívum, ami képlékennyé teszi a határt a jelen és múlt között. Ebben a kontextusban viszont nincsen konkrét, kézzelfogható történelmi múlt, hiszen az újraolvasás és az újraélés ugyanannyira a jelenben történik, mint maga a jelen idő. Térey ezzel együtt nem csak a feloldozást keresi; ha van is valaki, aki ezt megtehetné, annak ez nem áll érdekében – a vadkanfej mint az idő szimbóluma tárgyilagos nyugalommal figyeli az eseményeket. A feloldozás helyére egy emberibb perspektíva kerül, mégpedig a megértés bizonyos fokú nyugalma.

Ahogy a fentiekből is következik, Térey a nem lineáris, töredezett, mégis megismerhető mintázatos történelemfelfogást veszi adottnak. Aki olvasóként, befogadóként magáévá teszi ezt a felfogást, annak különböző ajánlatokat tesz a szerző, mert a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* Ibsen-átiratai politikai allegóriában sűrítik össze a szubjektum sorsát és további szerepét. A szerepvállalás dilemmája, konkrétan az író ilyen szerepkörének kellemetlen sorai hatják át Rosmer megkeseredett megszólalásait: „nem akar beállni azok közé, akik tönkreteszik ezt a szerencsétlen országot; / sokak céltáblája lett; / haszonleső Júdásként állítják be a bírálói” (*I. Átadás*).

Rosmersholm, Ibsen drámájának ősi, családi birtoka az irodalom soráról is tanúskodik. Ez a fikatív hely csomópontja az irodalomnak, ami nem megfogható és konkrétan megélhető, mert a múlt éppen annyira benne van, mint a jelen. Ilyen értelemben egy irodalmi mű megírása nem birtokba vehető, tehát nem is dolgozhat a teljesen valóságosból. Az Ibsen-átirat ennek az őrjítő tapasztalatáról ad háttorzongató képet: a jelenlét-érzékelésről,

aminek csak sajátos élményeit lehet rögzíteni, de őt magát sosem. „Rosmer: Ebben a házban zavart érzek az erőben. / Hogyha csak megérintem a falat, / Érzem, mintha citerázna benne az áram.” (II. Átvétel).

Az utolsó ciklus – *Élete Augusztusában* – egy klasszikus középkorú költő ciklusa lehetne; számadásként, egyfajta belenyugvásként abba, ami adatott (egy kis fiatalkori révülettel egybekötve), ha nem lenne ez a ciklus hihetetlen erős előképe a halálnak mint záróakkordnak, akár a kötetben, akár Térey életművében. Térey a *Gyázmunkást* állítja az irodalmi szerepek fókuszába. Az író: gyázmunkás, akinek feladata van, mert igenis sorsok múlnak azon, ahogy ő megmutatja, feltárja a közös emberi tapasztalatot, és benne annak a történelmileg ránk is érvényes mozzanatait. „Temetem a birkatürelmet, / Mától lázadok.” (*Gyázmunkás*) A lázadás ebben az értelemben inkább csak a visszatérés egy olyan írói szerephez, amit úgy érezhetünk, hogy méltatlanul mellőznek, mert a történelmi tapasztalat arról tanúskodik, hogy mindig is van egy jelölt, aki útmutatóként lép fel, vagy legalábbis azt állítja, hogy ez a szerep nem mosható, tagadható el.

Érdekes, hogy bár a kötetben végig körvonalazódnak lehetséges megváltók, akik a történelmi referenciapontok abszolútumai lehetnének (a vadkan, a költői próféta szerep az utolsó ciklusban), és a megismerés egészét kisajátíthatnák egy új egyéni történelemfelfogásban. Ezek ciklusonként működőképesek, mert mind a saját történelmük egyetlen értelmezhető referenciái lesznek. Kérdéses, hogy a saját életünk csak egy ilyen fejezet-e, amiben mi válunk referenciaponttá, és ha igen, miben változik meg ez a halál után. Valószínűleg ezért olyan fontos, és kezdődik már el az életben is saját magunk muzealizálása, vagyis az, hogy betekinthetővé váljunk mások számára. Sokan ezt megkérdőjelezzik, vagy még inkább elvetik, pedig ez csak maga a történelmi felfogás valósága, vagyis a bekapcsolódás.

Amennyiben történelmivé válunk, akkor hozzáférhetőek leszünk a történelmen keresztül, vagyis megcsodálhatóak, bejárhatóak, kritizálhatóak. Ez gyakorlatilag a tudat történelmi manifesztációja – az emlékezetből jelenlétté. A múzeumi tárgyaknak ilyen értelemben nem az emlékek őrzőinek, hanem magának a történelemnek kéne lenniük, szervesen visszaintegrálva a környezetbe, átalakulva, megsárgulva, eredeti állapotukban. Az eredeti persze inkább azt jelenti: ami most nincs, amihez vissza kéne térni, ami valami „ideális” történelmi állandó, mondjuk Rosmersholm. (*Jelenkor, Bp., 2019*)